

ŠPITALSKI MIHA IN DRUGI

Iz otroških let se spominjam berača Mihe, ki je na stara leta živel v mestni ubožnici, v »špitalu«. Bil je precej sključen, vendar še zelo velik. Samemu sebi je rekel, da je »poloma«. Hodil je ob palici, ki si jo je sam odrezal, z grčo na koncu. Pil je rad, kakor vsak berač, saj nobeden od njih ni odklanjal žganja. Najraje je imel »ta majnikovega«, tistega s pelinom. Včasih je nam otrokom pripovedoval o rokovnjačih, o vojski, o Napaljonu, ki je bil tako strog, da je človek lahko na placu brez skrbi pustil čez noč lonec cekinov, pa se jih v strahu pred kaznijo in Gavženkom ni upal nihče dotakniti.

O Mihi je šel glas, da je bil prej rokovnjač in je kož tak več dni oprezal okoli loškega gradu in ugotovil, ob kateri uri je najpripravnejši čas za napad, da so potem rokovnjači ubili mestnega sodnika. Miha je baje v Bitnjem zbasal bogatega gruntarja v skrinjo, na kateri je potem sedela rokovnjaška babura, da so lahko rokovnjači medtem napolnili svoje malhe s klobasami, mastjo, slanino in moko. Miha naj bi bil tudi zaveznik Prelesnika, ki je ponarejal denar, in naj bi zanj razpečaval ponarejene bankovce. Prelesnik je imel pri Žirovcu v Bodovljah pod hišnim pragom duhovito montirano tiskarno za odtis bankovca za en cegnar. Pod prag je potisnil papir, stopil nanj — in denarja kot toče! Marsikatera bogata hiša na Gorenjskem se je s tem okoristila. Zadnja rokovnjaška družina v okolici Loke je bila po pripovedovanju ljudi pri Vidmarjevih v Hosti.

Vprašati si otroci Mihe nismo nič upali. Kadar je bil take volje, nas je sam poklical in nas vprašal, ali smo mu kaj čikov nabrali. To so bili ostanki cigar, saj je takrat še malokdo kadil cigarete. Oče me je večkrat nabil, ko je opazil, da mu je še pol goreče cigare zmanjkalo. Moj oče je ostanke cigar sicer hranil za starega Grabnarja, ki je hodil po mestu slamo rezat za škopo in drva žagat. Takrat so imele še loške hiše hleve in je bilo treba za živino narezati slame. Tq je Grabnar opravil na roko. Za pest čikov smo upali Mihi reči: »Miha, zapoj!« »Ste premalo prinesli«, se je navadno odrezal, »bom samo povedal«, in hripavo je začel tisto znano: »Star soldat po cesti gre, čik pobere, dober je, kamor pride na kvartir, povsod dobi en s'rov krompir.« »Če boste še kaj prinesli, vam bom povedal lepo storijo, kako je imel mene sam cesar rad in kako sva bila prijatelja.« Težko smo čakali, kdaj bo to.

Nekega hladnega zimskega dne smo šli brivca Tajčka vprašat, ali smemo priti k njemu v brivnico poslušat Miho, ki smo mu prej nesli celo zalogo koncev od cigar in še v klobaso zvit žvečilni tobak. Obljubil je, da bo prišel k Tajčku in nam veliko lepega povedal. V brivnici je bilo več starejših mož, med njimi Ingličev Matevž, ki je bil v vojski kot lovec sedmega lovskega bataljona s petelinjimi peresi in trdem vojaškem klobuku, in od istega bataljona čevljar

Korlček Bozovičar. Tajčk je po tihem bril, da je bilo slišati kot bi žel strnišče z razoranih starih lic in brad. Miha je potegnil iz žepa klobaso tobaka, odščipnil dober zalogaj, potreben za inspiracijo na dolgi miselni poti, ki ga je čakala po obljudi nam, malim prijateljem, in začel pripovedovati:

»Ko je leta 1866 prekleti Prajz napadel našega cesarja, ki je pri Kustoci zmagal in vojsko na Laškem dobil, se je moral naš cesar umakniti iz Piemonta. Naš 17. regiment so prestavili v prelepe kraje v južnih Tirolah, v Rivo in Arco ob Gardskem jezeru. Kranjski Janezi smo zaslužili tako lepo garnizijo, saj so takrat cesarske bukve zapisale o nas Kranjcih — »die besten Soldaten der Monarchie, ausserordentlich kampflustiger Menschenschlag« (najboljši vojaki monarhije, izredno bojovito pleme). Takrat jaz še nisem bil zraven, ker sem bil še premlad. Stari Janezi so pa povedali, da so jih Tirolke prav rade videle. Tiste čase so začeli peti pesem Tirolka mu je pušeljc dala... Potem so en bataljon Janezov premestili na sam cesarski Dunaj. Cesar je hotel imeti Janeze blizu sebe, tako nas je rad imel. Jaz sem ajnrikal na Dunaj kot rekrut. Tam so kmalu videli, kakšen lep in fest soldat sem. Ko sem se naučil vseh paradnih znanj, so nas same najlepše fante odbrali za cesarsko stražo prav na dvoru v Schönbrunnu. Takega življenja nisem in ne bom nikoli več imel.

Le kako je imel mene, pa prav mene sam presvitli cesar rad! Vedel je, da imam rad tobak, pa mi je velikokrat pomagal. Strumno sem stal in mu s puško prezentiral kakor bi odrezal, on pa je šel čisto mimo mene in mi pri kraju stražne hišice spustil, če je kadil, kar pol viržinke na tla, rekoč: Miha, pohodi! Ni mi smel dati daru v roke, ker bi moral jaz streljati, če bi se mi brez mojega komandanta preveč približal. Cesar je bil zelo varčen, pa tako dobrega srca. Najraje je kadil ljubljanske viržinke, ki so bile na Dunaju tako imenitne kot kranjske klobase. Včasih je cigaro kar sam ugasil, ko jo je zadaj za stražnico podrgnil ob zid. Če pa sta šla z mlado cesarico Lizabeto, ki jo je pozneje prekleti laški anarhist Lukeni s pilo umoril ob Ženevskem jezeru, kjer je bila revica na vakancah (pri tem si je začel Miha nekaj brisati pod očmi), špancirat po schönbrunskem vrtu, se je uboga cesarica tesno oklenila cesarja pod pazduho in cesar seveda ni mogel in tudi ni upal kaditi in mene obdarovati. Tudi cesarici sem bil zelo všeč. Prej nista šla z vrta, da se nista pri meni oglasila. Obstala sta, cesarica pa je z milim glasom rekla: Francl, šav, šene Miha!« (Ingličev Matevž je prvič zakašljal, mi pa smo strmeli in Miha se nam je zdel lepši kot ponavadi.)

»Moje stražno mesto je bilo prav pod cesarsko kuhinjo. Glavna kuharica je mene rada imela. Bila je Pemka (Čehinja) in sva se zelo dobro razumela. Rekla mi je Mihičku. Zнала je za cesarja posebno dobre pemske knedelne skuhati. Ko me je k oknu poklicala, sem bil vedno zelo vesel. »Miha, preč glej,« je rekla in nasadila mi je na bajonet kot debela repa velik knedel.« (Ingličev Matevž se je še močneje odkašljajal in Miha ga je sovražno pogledal.) »Tako dobrih knedelnov ne znajo nikjer narediti kot so češki ali — po starem rečeno — pemski. Na cesarjevi mizi so bili skoraj vsak dan, to vem. Marženka se mi je pohvalila, da je cesar tako cenil njene knedelne, da je, kadar je prinesla jedila na cesarsko mizo, potem, ko so pred južino pomolili, skledo s cmoki kar predse potegnil in so morali drugi od družine stegovati žlice, če so hoteli kaj ujeti. Vsako nedeljo sem moral iti s kuharico »ajngehenkt«. Bila je pol manjša od mene, ob nedeljah je nosila široko, nabrano kijkljo in belo češko pečo na petelina na glavi. Vse je gledalo za nama. Kolikor sem bil jaz prevelik, je bila ona preobilna, a sva bila vendar najlepši par v vsem Pratru,

kjer so vseh sort komedije, ringelšpili, guncovce, zverine, cirkusi kot pri nas včasih v rajtšoli. Ko sva se vozila na ringelšpilu, sem jaz sedel na konjičku pred kočijo, bil sem v paradni uniformi s perjanico na klobuku, Marženka pa je sedela v kočiji in njena široka kijklja se je v vetru napenjala kot rdeča kranjska marela. Vsi so naju gledali, saj je bilo kaj videti. Vse kuharice z Dunaja so imele rade soldate vseh uniform. Prepeljavale so svoje ljube po Pratru in so vse same plačale. Kuharici sem rekel Micka, ker sem si češko ime Marženka težko zapomnil in zato, da bo bolj domača, ko jo bom pripeljal na svoj grunt — (k Šmončku na slamo) — na Kranjsko.« (Ingličev Matevž je odprl usta, kakor bi ga sililo na kašelj.) »Po cele ure sva se vozila po ringelšpilu in se guncala, da je čoln do strehe neslo, tako sem pritiskal, čeprav je bila težka. O, saj bi šla z menoj na Kranjsko, pa je cesar ne pusti, je rekla. Kdo bi mu potem take knedelne kuhal? Težko je bilo moje slovo z Dunaja, od Micke in prijaznih cesarskih ljudi, od knedelnov in od komedij v Pratru.« (Sedaj vemo, zakaj je Miha tako rad posedal pri komedijah v rajtšoli. Spomini, spomini...)

»Tri leta po moji službi na cesarskem dvoru in pri regimentu so bili veliki cesarski manevri na Ogrskem. Čez sto tavžent soldatov vseh sort je marširalo od Trsta in Dunaja z vseh strani noter na sredo ogrske puste. Govorili so, da je Rus nekoč že vdrl na Ogrsko in bi se to znalo ponoviti. Manevri so potrebni. Naš 17. regiment in vsi regimenti in bataljoni 3. kora so se po manevrih ustavili globoko notri na Ogrskem. Janezi smo se kmalu navadili tudi njihovega jezika, kakor nemškega na Dunaju, kjer sem že bolj znal nemško kot kranjsko. Če si Madžarko kaj vprašal, je rekla: »Kaj gučaš?« Vse so nas razumele, le govoriti niso hotele z nami, ker jim je grof Szapary prepovedal. Regimenti so se zbrali k veliki paradi in k maši na travniku. Sam cesar bo prišel pogledat naš regiment, svoje najboljše vojake. Že od daleč smo slišali peketanje huzarskih, dragonskih in ulanskih konj, ki so jih jezdili v lepo parado oblečeni konjeniki. Trobili so kar naprej generalski marš in svetle sablje častnikov so se blestele v pozdrav mimo jahajočemu cesarju na belem šimelnu. Nikjer se ni ustavil, kako bi se tudi mogel pred vsakim bataljonom, ko je stala dva kilometra dolga vrsta vojaščine v paradi ob cesti proti Muraszombat. Ko pa je vsa kavalerija prijezdila mimo našega bataljona, je cesar vzdignil sabljo — Stoj! Poveljnika našega bataljona je komaj pogledal, razjahala sta z adjutantom in cesar je prišel prav do mene. Srce mi je tako močno bilo, da sem ga slišal.« (Miha je za čas umolknil, grdo pogledal Ingličevega Matevža in z nekoliko močnejšim glasom nas vprašal:) »Ali veste, koga je prišel pozdravit?« (A, a, a, so se odprla naša usta, Tajčku se je pa britev kar pobesila.) »Mene, ja, mene, vam povem, mene. Sam cesar je stopil predme, položil mi roko na rame in rekel... Veste, kaj?« (Svečano je Miha povedal:) »Sam presvitli cesar je meni rekel: Miha, postarala sva se.« (Ingličev Matevž se je močno odkašljal, Miha pa je bliskal z očmi nanj.)

Sam cesar Franc Jožef je torej rekel špitalskemu Mihi zgodovinske besede: Miha, postarala sva se. Gotovo je vedel, da je Miha Ločan! Potem je bilo nekaj časa vse tiho. Zatopljeni v ta pomembni dogodek smo videli, kako je Miha nekam ponosen odščipnil od tobakove klobase zalogaj in ga vtaknil kraj dolgih brk v usta.

Nato se je oglasil Korlček, majhen, suhljat čevljarski mojster, ki je služil pri lovcih ali — kakor smo rekli — pri jegrih. Sedmi »jeger bataljon, nima

muz'ke, nima konj«, so včasih nagajali lovcem, ki so bili zvečine Kranjci, okretni in hitri vojaki, vsi bolj majhne postave, da so se lahko v razoru skrili pred sovražnikom. »Ja, to je vse res, kar je Miha povedal. Tudi naš sedmi bataljon je bil takrat na Ogrskem, daleč notri, v Beltincih se je reklo tisti vasi, kjer smo prenočevali, dokler ni bil alarm. Ko je cesar opravil s sedemnajstimi, je z vsem spremstvom prijahal prav pred naš bataljon. Ko je prišel do nas, je vzdignil sabljo visoko v zrak, trobentači so zatrobili Stoj in cesar se je ustavil prav pred mojim vodom. Njegov adjutant je rekel: »Njegovo veličanstvo pozdravlja hrabri 7. lovski bataljon, ki ga še pozna iz bitke pri Kustoci. Če ima kdo od jegrov kako prošnjo ali pritožengo, naj jo gladko pove cesarju.« Nobeden se ni upal oglasiti, jaz pa sem se, saj sem najbolje znal nemško. Mi Ločani smo zmeraj bolje znali nemško kot hribovci in kmetje, ker mi smo hodili v mestne šole. Stopil sem tri korake pred cesarjevega šimelna, strumno pozdravil in rekel: »Majestät Herr Kaiser, Kompaniešustar Korl Bozovičar, pokorno javljam, Herr Kaiser, škorenj. ist počen!« Cesarjev adjutant, ki je gotovo znal tako dobro nemško kot jaz, mi je pomignil z očmi in cesarju prišepnil, kako in kaj. Generali v spremstvu so vsi dali roke na usta, na manevrih so se gotovo prehladili, zraven cesarja pa se ne sme kašljati ali kihati. Cesar je ukazal adjutantu, naj trobentači odtrobijo splošni odmor za vse regimente. Cesar in generali so razjahali konje in se podali pred skednje Szaparyjevega gradu. Tam so mu nametali nekaj oteпов slame, da se je lahko vsedel in odpočil. Kurir je pritekkel k našemu bataljonu in zahteval, naj grem z njim. Prišla sva do cesarja, ki sta mu na manevrih počila oba škornja po šivih. Rekel je: Korl, gut mohen! S strežajem sva cesarju z otečenih nog sezula vsak po en škorenj. Da sem ga lahko sezul, sem se s hrbtom obrnil proti cesarju in dal njegovo nogo med svoje noge, in rekel »Gut pertissen, her Kajzer« in cesar se je s sunkom z drugo nogo krepko oprl na mojo »ta zadnjo«, da sem se s sezutim škornjem kar opotekel.« (Ingličev Matevž je hudomušno pripomnil, češ da je Korlček edini Kranjec, ki ga je cesar v rit sunil. Korlček se na to opazko ni oziral, temveč je naprej pripovedoval:) »Šel sem za skedenj, vzel dreto in lepo po šivih zašil cesarjeve škornje. Njegov strežaj mu jih je odnesel, meni pa je rekel: Velika čast te čaka, zimerjeger (lovec 7. bataljona). In res, preden smo spet odmarširali, je naš major pred celo kompanijo povedal, da se njegovo veličanstvo zahvaljuje za dobro manevriranje in zadržanje, name kazaje pa je rekel, da sem povišan za bataljonskega šuštarja in naj si prišijem eno zvezdo na ovratnik. Adjutant je rekel našemu poveljniku, da je cesar zelo zadovoljen in da še nikoli ni imel tako lepo zašitih škornjev kot mu jih je kompanišuštar sedmega lovskega bataljona zašil. Ko smo drugič počivali, mi je kurir, huzar na konju, prinesel tri viržinke od cesarja za dar.«

Miha je zakašljajal in pljunil, skoraj ga je Korlček prekosil.

»Na Laškem je ob vodah huda megla, še hujša kot ljubljanska,« je začel pripovedovati Ingličev Matevž, prav tako majhen in brkat možiček kot Korlček. Tudi on je služil pri 7. lovskem bataljonu. Bil je v pravi vojni pri Kustoci, kakor je sam rekel. »Bobni so zaropotali in trombe zatrobile za napad. Nataknili smo bajonete na puške. Tokrat so bili še pol metra dolgi. Zavpijemo hura, hura. Nič se ni videlo naprej, še konca puške ne. Pridrveli smo do nekega jarka, hura, hura, naprej, naprej. Skočim skozi meglo prek jarka kakor zajec. Ko doskočim, začutim, da je puška težja. Mislil sem, da sem ranjen in slaboten, da me je kanonska krogla zadela, ko je tako pokalo okrog in okrog. Pogledam na konec puške, pa se je na bajonetu kot črv zvijal majhen Kala-

brež... « Pa je bil sam Matevž tako droben in suh kot Korl Bozovičar, le brke so imeli vsi trije naši junaki zelo velike.

Miha je izpljunil ves tobakov čik.

Naj povem še nekaj o Tajčku, v čigar brivnici smo te storije poslušali. Stari mojster Tajčk je imel brivnico v Kasarni, v kotu pred vstopom skozi obok proti Kamnitemu mostu. Bil je nezmotljiv napovedovalec vremena in nekaka zgodovinska pratika. Za leta nazaj je vedel, kakšno vreme je bilo npr. na sv. Katarine dan pred 15 leti, vedel je povedati, kdaj je kdo v Loki umrl. Dni ni štel po datumih, temveč samo po svetnikih.

Njegov konkurent v napovedovanju vremena je bil tako imenovani Kregarček. Stanoval je v tedanji Nunski ulici, v hiši tik za sedanjimi vrati, ki peljejo k podjetju Obrtnik. Bil je čudaški samotar. Svoj čas je služil kot pisar na gradu in je pisal še z gosjim peresom. Od takrat je še nosil frak s škrici, ki je bil nekdanj črn, zdaj pa je že vlekel na zeleno. Zamaščen polcilinder je bil trd, da mu ne bi škodovalo, če bi ga vrgel ob zid. Vsak dan, tudi ob slabem vremenu, je šel Kregarček za grad, kjer so ptički še po starih vižah peli in pozdravljali nekdanjega gospoda pisarja z gradu. Vendar bi ga v grad ne spravili več, kajti zamerilo se mu je, ko so sodnijo premestili z gradu v mesto. Hodil je gledat na vreme. Otroci smo ga včasih skrivaj opazovali, kako gleda v nebo. Vzel je pokrivalo z glave in smo mislili, da bo molil, pa je vrgel klobuk v zrak in pljuval, da je videl, kam vleče veter in kako je močan. Rad je povedal ljudem, kakšno bo vreme. Ko smo ga pa otroci vprašali: »Gospod Kregar, ali bo dež?«, je zamomljal: »Če se boš v hlače.«

Tako sta Ločanom vreme napovedovala Tajčk in Kregar.

KETRE SPOD LUČEN*

Ivan Žakelj z Žirovskega vrha je bil pomočnik v moji pekariji. Bil je pošten, delaven, požrtvovalen in vztrajen, kar precej pomeni v tej zares težki obrti. Znal je zanimivo pripovedovati, ob njegovem pripovedovanju nam je večkrat noč prav hitro minila. Kot vajenec v Idriji je veliko prestal, še več pa v prvi svetovni vojni. Pravil je, da ga je na italijanski fronti neki alpin z bajonetom opraskal, on pa je tudi nekega Italijana pri Asiagu »opraskal«. Po nesreči je bil ujet in je prišel med ujete Bosance, te pa so Italijani posebno sovražili in jim v ujetništvu nalagali najtežja in najgrša dela. S fronte so morali prenašati mrliče in pobite konje ter jih zakopavati, za dnevni obrok pa so dobivali za pest kuhanega riža. Vendar se je Ivan iz ujetništva vrnil zdrav na duhu in na telesu.

S posojilom od nekega trgovca se je osamosvojil, s plačevanjem na obroke si je zgradil lastno peč in skromno pekarijo. Ponoči je mesil in pekel, zjutraj pa si je oprtal koš na rame in raznašal kruh po poljanskih gričih in domačijah. Tako je nosil kruh v Lučne in na Hlavče njive, kjer so delavci takrat utrjevali obrambno vojno linijo. Med potjo se je zmeraj oglasil v Ketrini bajti pod Lučnami. Ketre je bila reva, brez moža in brez denarja si je nakupila otrok. Bila je stasita in brhkih oblik. Nosila je izredno široko krilo, segajoče do tal,

* Na Poljanskem postavljajo dekliška imena ljubkovalno v srednji spol. Namesto Marjana rečejo Merjéne, namesto Ivana Johéne, namesto Katrica Kétré. Če pa za moškega uporabijo ime v srednjem spolu, je to zaničevalno, npr. Kej se boš, krojta, repjenčilu, ke si tokišnu mičkenu.

včasih malo svileni, ki ga je dobila od kake dobre gospodinje, morda celo od visoške gospe. Od Ivana je jemala štruco, če je imela denar ali ne. Štruca kruha je bila enkrat tedensko zanjo in za otroke praznik. Dobri Ivan je potrpel s plačilom, saj je končno vedno nekaj plačala, vedno pa je ostalo kaj dolga.

»Nekega dne sem kot ponavadi vstopil v temno vežo v Ketrino bajto,« je pripovedoval Ivan, »Ketre je stala ob ognjišču. Plamen iz peči je osvetljeval njeno lice in zdelo se mi je, da moli, ker je premikala ustne. Obzirno sem stopil k njej. Ketre je kot zamaknjena še naprej molila in se name še ozrla ni. Zdela se mi je vsa poduhovljena kot mati božja. Slišal pa sem, da v bližini nekaj živo ploska. Končno se je Ketre le zavedela in me pogledala. ‚Kaj pa ropoče in ploska, Ketre,‘ sem jo vprašal.« I, kaj neki! Otrojka sta sitna, lačno je že oboje, mraz jima je v samih srajčkah, oblekc nimata, pa sta se mi spravila pod kiklo in me po riti tepeta. Naj se zabavata!« je Ketre vdano rekla in pobežala v žrjavico, da ji je žar iz peči obsijal solzo, ki ji je lezla po ovelem licu in se v gubi kraj usten zableščala kot briljant na ušesu bogatašnje.

Ko sem nesel oprtan težak koš navkreber proti Lučnam, nisem vedel, ali naj se smejim ali razjokam nad to vdano preproščino. Bilo je oboje hkrati. Med smehom so mi v oči stopile solze milobe.

Ta ljuba revščina, kakšno močno srce ima ...